

Милош Кнежевић

Институт за политичке студије, Београд

ТЕРОРИЗАМ У ОБРИСИМА ПОЛИТИКЕ: ТЕРОРИСТА – ЗАСТРАШУЈУЋА ФИГУРА ГЛОБАЛНОГ ЗЛА *

Сажетак

*Тероризам је застрашујућа појава која се темељи на урођеном људском страху од угрожавања и губитка живота и оштећења материјалних добара. Глобализацијски токови раширили су својеврсни *horror teroricus*. Извршени терористички чин узрокује пометњу. Као насилна и разорна антисоцијална појава тероризам изазива потребу за прецизним одређењем и разумевањем. Одатле потиче мноштво теоријских и оперативних дефиниција тероризма. Тероризмом се бави неколико научних дисциплина: наука о безбедности, конфликтологија, полемологија и сл. Од начелног значаја је разликовање појава и категорија моћи, силе, принуде и насиља. Такође је неопходно уочавање различитих облика политичког насиља. Тероризам је политичко насиље *suī generis*. Као нелегални и нелегитимни насилни чин, тероризам испољава различита својства. У дефинисању тероризма већина аутора се слаже око неколико заједничких особина планираних и реализованих терористичких дела. То су тајност припреме, разорна сила, ефекат у јавности, застрашивање, политичка мотивација. Организовани политички чиниоци државе делују активно у сузбијању тероризма. У борби са тероризмом примењују се антитерористичке*

* Овај рад је настао као резултат делатности на научном пројекту бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

и контратерористичке мере. У научним разматрањима тероризма фокусирају се актуелни и реактивни мотиви насиља, али и дубљи структурни разлози ерупције насиља. Одатле извире неопходност теоријских промишљања појаве тероризма који се доживљава као једна од кључних опасности и зала 21. века.

Кључне речи: *насиље, терор, тероризам, глобализација тероризма, терористи, страх од тероризма, узроци, дефиниција тероризма, антитероризам, контратероризам*

„Треба се бојати онога чега се људи страше.“

Лао Це

„Преплашени човек је напола побеђен.“

Суворов

УВОД: HOROR TERORICUS

Мудри писац и политичар Добрица Ћосић је једаред рекао: „У почетку свега јесте страх“.

Одиста застрашени људи често ни не стигну да протумаће извор свог страха. Изостанком тумачења бивају лишени разумевања ситуације у којој су се обрели. Помене ли се у јавном или приватном говору *терор* или *тероризам* намах се указују зебње и бојазани. Терористи су конспиративни и ретко када видљиви, фантомизовани и стигматизовани људи. Терористичке претње су у доживљају већине обазривих са разлогом једначица за застрашивање. Појавом терора и терориста у ускомешаној маси се шири немир и нараста страх који се очас може претворити у неконтролисано стање панике.¹⁾

Ефикасно извршена терористичка дела изазивају масовну престрављеност. Тероризам разара уравнотежено стање миру и сигурности. На бруталан начин се доводи у питање и руши извесност безбедног живота у заједници. У обично краткој секунци аномije расте пометња у којој се преплићу самопомоћ и солидарност са безглавим егоизмом. Још је Цезар уочио да: „у

1) Експерт за тероризам Цесика Стерн истиче: „Страх је есенцијална компонента тероризма: терористи могу имати много разних циљева, али страх је готово увек њихов битан инструмент остваривања тих циљева.“ Видети: Стерн Цесика, *Екстремни терористи*, глава „Ко су терористи?“, стр. 94, Александрија прес, Београд, 2004.

заједничкој опасности страх не познаје милосрђе“, (Гај Јулије Цезар, *Успомене из Галског рата*).

Уједно, губици и штете узроковане тероризмом показују да конкретна политичка артикулација друштвеног живота има непомирљиве противнике који се не устручавају од насилног рушења онога што у друштвеном аранжману не прихватају и чему се противе.

Терористички акти симболишу чврсту вољу починилаца за деструкцијом друштвених структура и процеса који су предмет оспоравања. Друго лице насталог разора је тренутни неред или беспоредак – *атаксија*. Терористичким чином изазвани поремећај устаљене социјалне и политичке праксе, те озбиљења идеала безбедности и сигурности, исказује се у спектакуларним призорима губитка људских живота, рањавања, рушења и уништавања материјалних доба, прекида комуникација, дезоријентације, конфузије и хаоса. Трагедија је, наиме, учињена медијски виљивом, тероризам спектакуларно приступачан.²⁾

Страх од терориста и тероризма, тј. терористичких чина у савременом друштву се прожима са сродним масовно раширеним фобијама, попут: страха од спољашње агресије и грађанског рата; агресора и окупатора; ратних злочина и геноцида; отмице; странаца и туђина; дошљака, уљеза, емиграната и азиланата; отпуштања и губитка посла; инфлације и дужничког ропства; сиромашења и западања у беду; напуштености и усамљености; старости, немоћи и губитка здравља итд.

Фобија је нарочито структурирани страх који обузима човека.³⁾ Фобије могу бити органске, друштвене, моралне, културне, религијске, па и политичке. Практично, свака ствар или људски однос може постати предмет фобичне реакције. Указује се чак и на страх од страха – *фобофобију*, и свестрашеност, страх од свега и свачега или *пантофобију*. Забележено

2) О томе: Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, глава „Спектакл, терор и медији“, стр. 53-57, Службени гласник, Београд, 2010.

3) Фобија, безразложан страх од неких спољних ситуација и сопствених унутрашњих стања. Јавља се у различитим степенима, све до болесних, онеспособљавајућих реакција. У блажим степенима квалификује се као поремећај... Основна одлика фобије је њена отпорност на рационалне разлоге. Личност је свесна необразложености и ирационалности своје реакције, настоји да јој се супротстави, али у томе не успева. Фобије припадају општој категорији страха.“ Видети: Крстић Драган, *Психолошки речник*, одредница „Фобија“, стр. 152, Савремена администрација, Београд, 1991.

је неколико стотина устаљених или пролазних (реактивних) фобија, од којих понеке испољавају екстремна, параноидна и хистерична својства. Већина поменутих страхова базирана је на фундаменталном страху од угрожавања и повреде тела, страху од болести и, најзад страху од смрти – *танатофобији*.

Страх од тероризма спада у политички индуковане страхове који одишу усташеношћу од смрти. Танатофобна компонента снажно делује у подлози страха од тероризма. Страх од теористичког чина напослетку се своди на страх од погибје на неочекиваном месту у неочекивано време. Изненађење је супротно предвидљивости и оно означава шокантни прекид очекивања мирног и сигурног живота. Задесна смрт у хаосу изазваном теористичким чином на страни жртава доживљава се као бесмислен и трагичан губитак.

Међу погођеним тероризам изазива гађење и страх који се претвара у паралитички ужас. Вилијам Милер је уочио разлику у интензитету између страха и ужаса. „Оно што ужас чини тако ужасним је чињеница да, за разлику од страха, где имамо на располагању једну паметну опцију која се стварно може искористити (бежи!), кад смо у ужасу бежања нема. Ствар која нам у ужасу прети одвратна је, и ми не можемо да је ударимо, додирнемо, нити да се рвемо са њом. У многим случајевима ужасна ствар је већ ушла у вас или вас преузима изнутра, почиње управљати вама, а то значи да не постоји јасан противник, ‘онај други’, са којим бисте се могли борити.“⁴⁾

Колективне емоције се у временима експандиране медиократије глобализују. Ношен ветровима глобализације страх се као коров расејава и укореењује. Глобални тероризам прожет је са глобалним страхом од тероризма. Створена је нарочита култура страха од могућих и већ почињених терористичких дела. На стање дубоке усташености указује и релативно нова геополитичка субдисциплина – *геополитика емоција*. Један од зачетника тог стила мишљења Доминик Мојси пише: „... први пут у више од два века, Запад више нема главну реч. Поимање да смо рањиви и да смо делимично изгубили централну позицију у самом је средишту наше кризе идентитета. Кризу можемо да опишемо овим речима: Шта нам се дешава? ... Сада се чини да постојамо жртве сила изван наше контроле. Азија ће

4) Видети: Miller William, *The Anatomy of Disgust*, Cambridge, mass. Harvard University Press, 1997, p. 26.

нас ускоро претећи у економском погледу. Фундаменталисти у исламском свету намеравају да нас униште. Ускоро ће нас преплавити имигранти из земаља с југа. Постоји ли начин да повратимо контролу над сопственом судбином?⁵⁾

Наведени упит над неизвесношћу сопствене судбине указује на узнемиреност и бригу која све више опхрвава пољуљани западни свет. У тумачењима разорних учинака савременог тероризма, наплава негативних емоција која је, по свему судећи, неизбежна, ни најмање није погодна за његово тачно поимање. Потребно је начинити више корака „од седам миља“ у правцу контекстуалног разумевања.

КРИПОПОЛИТИЧНОСТ ТЕРОРИЗМА

Тиме што је неки тежак преступ очигледно учињен још увек не значи и да је у свему разговетан. Мада се уважава и примењује показно доказивање, очигледност није увек аргумент истине. Да би био у потпуности разумљив преступ а поготову злочин треба да буде протумачен.

Терористичка намера заснована је на реалној и симболичкој упадљивости разорног чина. Упадљивост јаког сазнања терористичког насиља подразумева нехумано изопачени однос однос према објекту насиља. Жртве су у невољној вези са починиоцем; оне су принуђене на комуникацију и пријем двоструке поруке на коју не могу да узврате а често ни да је избегну. Повреде и разарања су прва очигледна премиса поруке жртавама, док се у другој премиси испоручју разлози и оправдања учињеног дела, у виду осветољубиве опомене и претње наставка уништавања.

У политици је као и у свакодневном животу, није све што с дешава видљиво нити јавно. Политички невиђено може бити неопажено из немара, или стога што је пажљиво скривено. Политичко се у људском свету скрива и открива, сходно целисходности, сврхама и разлозима у успостављеним у политичким процесима. Политика је обликована *arcanom dominiandi* и *arcanom imperii*.

У томе да чак и максимално транспарентна политика скрива извесне тајне нема ничег спектакуларног, па ипак, не-

5 Видети: Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, глава „Култура страха“, стр. 110-111, Клио, Београд, 2012.

престално се обнавља чуђење над њеним прикриваним намерама. У једном од исхода наивне зачуђености над несазнатим и непознатим појавама у политици креирана је и површна критика тзв. теорије завере. Ритуално понављање рефрена о непоткрпељености и мистификацијама теорије завере често није поткрепљено контрааргументима који би на другачији начин указивали на појаве политичке манипулације, репресије, насиља, злочина. Са циничном критиком приступа узроцима који се предочавају у конспиролошким приступима тероризму, неретко се одбацују сасвим рационални увиди и доказане чињенице. На тај начин, одбацивањем специфичне често и маштовите анализе скривених токова припреме и извршења тероризма одбацују се и могући узроци.

Као примери проницљивих открића скривених страна чувеног догађаја рушења њујоршких „Кула близнакиња“ 11. септембра 2001. године могу да послуже две студије из пера Нома Чомског и Тијери Месана. По објављивању луцидних анализа терористичког акта оба аутора су подвргнута жестокој „патриотској критици“ и изругивњу, понајвише због указивања на преплетности делатности америчке администрације и екстремистичких кругова из арапског света, као и сумње да је на делу можда била аутодеструкција.⁶⁾ Ових дана, петнаестак година потом из официјелних институција САД наговештена је могућност објављивања архивских докумената о повезаности владајућих кругова Саудијске Арабије са извршеним терористичким злочиним у Њујорку.

Тумачећи исти догађај на друкчијој мисаоној матрици, француски аутор Доминик Мојси је запазио да је терористички акт 11. септембра 2001. трауматично продубио америчку културу страха. „Америкаци су још од почетка хладног рата знали да их њихов географски положај више не штити. Али 11. септембар претворио је апстрактно знање у трагичну, веома болну стварност. И, у складу с америчким стилем, одмах је покренуо расправу о начину на који би Америкаци требало да узврате... У свом ‘глобалном рату против тероризма’, Бушова администрација није успела да нађе праву меру. Гвантанамо,

6) О томе: Чомски Ноам, *11. септембар*, глава „Идеолошка кампања“, стр. 25-33, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002. Такође: Месан Тјери, *11. Септембар 2001. Велика превара*, део „Империја напада“, глава „Тајне операције“, стр. 143-154, и „Завера“, стр. 155-171, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.

‘превентивни притвор’ и сурове технике истраживања, као намерно понижавање затвореника у Убу Грайбу, допринели су осећају злоупотребе и виктимизације код оних који су се супротстављали америчкој правди.⁷⁾

Како год, у свакодневном животу се полази од онога што се опажа, али се из обазривости мора имати на уму и оно што није опажено, нарочито ако је подстакнуто предосећајем да је опасно. Из јаснијег осећаја надлазеће опасности заузима се став предострожности. Извршени терористички акт је догађај заснован на злоделном односу починиоца и жртве. Тај однос садржи својеврсну комуникацију,⁸⁾ тачније речено прекид уобичајне политичке комуникације између разномислених и противничких субјеката.

Људи погођени терористичким чином свакако не желе да буду жртве.

У деформисаном комуникационом карактеру једностраног терористичког насиља садржана је противречна немоћ остваривања демократског идеала јасноће и прозирности друштвених и политичких процеса. Један од битних терористичких циљева није само застрашавање непосредно погођених жртава него и ширење страха путем узнемирења јавног мњења. Забележени призори терористичког акта увећавају ефекте застрашивања али и узвратног гнева погођених. У појединим случајевима медијски прослеђеним призорима извршеног терористичког насиља услеђују насилне реакције разбешњених грађана.

Одатле настају недоумице на који начин би демократске институције у политичкој заједници требало да реагују према терористичким настојањима ширења страха путем медија? Да ли ванредним мерама строге информативне контроле и цензуре, или, пак, осмишљеним управљањем учинцима одраза извршеног тероризма у медијима и јавном мњењу? На практичне модусе реаговања указује релативно нова дисциплина, тзв.

7) Видети: Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, глава „Шта смо то себи учинили?“, стр. 133, Клио, Београд, 2012.

8) Радослав Гађиновић је на сличан начин уочио комуникациону компоненту или димензију тероризма. Видети: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Тероризам као акт комуникације“, стр. 33-34, Миба&Дуга, Београд, 1996. О томе, такође: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, глава „Тумачење: управљање кризом као политичка комуникација“, стр. 67-84, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

кризни менаџмент који настоји да на научној основи изнађе адекватне одговоре у изузетно стресним ситуацијама кризе. Међу такве одговоре спадају: уочавање кризе; доношење анти-кризних одлука; окончање кризе; учење, тј. извлачење поука, и; политичко саветовање.⁹⁾

Познато је да сваки остварени терористички чин има предисторију мотивације, организације, плана и припреме извршења. У извесном смислу, терористи који делују против структура моћи у развијеним западним земљама злоупотребавају демократски идеал транспарентности, нарочито у финалној реализацији деструктивних наума. У фази припреме напада актери тероризма скривају своје намере. Уколико су терористичке намере програмски прокламоване и медијски разглашене, то још увек не значи да је јавност упозната са будућим терористичким актима. Да би у коначници били делотворни терористи су принуђени да се прикривају и таје. Терористи, дакле, циљану деструкцију припремају тајно да би разорне последице биле јавне.

Као вискоризичини и конфликтни феномен тероризам је условљен јавном али и криптополитичком димензијом.¹⁰⁾ Као што у свакој политици делује двострука дијалектика силе и пристанка, и јавног и тајног, исто тако је и у тероризму, као специфичном политичком феномену, сукцесивно на делу тајност припреме и јавност извршења. Вођени мотивацијом и логиком крајњег учинка, терористички планови морају остати у тајности, све до планиране ерупције насиља која је, како је речено, ефектна само уколико је максимално јавна.

МОЋ И СИЛА, ПРИНУДА И НАСИЉЕ

Да би се насилна појава као што је тероризам макар и приближно одредила потребно је имати у виду сродне појаве на које тероризам можда наликује а од којих је ипак довољно различит да би творио феномен *sui generis*. Иако су често појаве моћи и власти, снаге и јачине, те, силе, принуде и на-

9) О томе: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, глава „Руковођење у кризи: пет кључних задатака“, стр. 20-24, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

10) О томе: Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, Зборник *Све сфере завере*, уредник Бранислав Матић, Студентски културни центар, Београд, 1994, стр. 31-71.

сила, веома блиске чак и прожимајуће, претходне појмовне дистинкције су колико теоријски корисне толико оперативно нужне. Отуда већина помнијих тумача промишља примарну разлику између тих, рекло би се, основних политичких појмова.

Сматрајући их органским делом политике и политичких процеса, политиколог Драган Симеуновић истиче потребу што прецизнијег разликовања појава моћи, власти, ауторитета, силе и насиља. У ослонцу на социолога Макса Вебера, Симеуновић овако поима моћ: „Ако сила као инструмент принуде представља средство темељења и изражавања моћи онда и сама моћ значи ауторитет изражен кроз захтев за обавезним као легитимним изражавањем.“ На истом месту у наставку аутор одређује силу и насиље. „Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи када субјект моћи посредује свој утицај силом у комуникацији са објектом моћи.“⁽¹¹⁾

Војни стручњак Милан Петковић увиђа да је: „Политичка моћ, у ствари, способност примене силе ради наметања сопствене воље другоме, док је сила примена средстава принуде ради наметања воље другоме. Моћ се, дакле, не исцрпљује силом, већ се сила појављује као једно од средстава које јој стоји на располагању... Политика силе развија читаву лепезу политичких средстава принуде, укључујући ту и економска, клутуролошка, социјална, финансијска и друга средства, у чијој позадини стоји физичка, војна сила као претња, ако се друга средства покажу неефикасним.“⁽¹²⁾

Однос силе, насиља и моћи пропитивао је и војни експерт Илија Кајтез. „Насиљу је иманентна моћ, мада се насиље може извести и из немоћи када слабији изненади јачег. Појам сличан насиљу је принуда где под принудом треба сматрати нормативно ограничену употребу силе док у условима ‘дивљег’ насиља она ничим није ограничена, првенствено нормативно а потом и временски.“⁽¹³⁾

11) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, глава „Разграничавање појава моћи, силе и насиља“, стр. 7, Радничка штампа, Београд, 1989.

12) О томе: Петковић В. Милан, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Теоријски приступ сили и моћи у међународним односима“, стр. 18, Калеком, Београд, 1997.

13) Видети: Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, глава „Друштвено и политичко насиље – пламене игре и разорне силе човека као бића заједнице“, стр. 41, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.

Политиколог и војни стручњак Радослав Гађиновић је уочио четири разлике терористичког од осталих облика насиља, тј. злочина, у које спадају: неизбежна политичка мотивација; насилност или претња насиљем; далекосежна усмереност ка психолошким последицама које превазилазе непосредне жртве, и; вођеност од стране неке терористичке организације.¹⁴⁾

Темељни појавни облици моћи и власти, те силе, принуде и насиља, иако у извесним компонентама слични, ипак очитују начелне разлике које су од значаја и у промишљању тероризма. На теоријски промишљену примарну дистинкцију надовезује се и секундарно разликовање тероризма и других облика насиља, међу којима је и револуционарно насиље.

Драган Симеуновић примећује, чак и међу зналцима, две раширене дефиниционе погрешке: свођење свих облика борбе за слободу и делатност истинских ослободилачких покрета на тероризам, и; свођење разноврсних облика политичког насиља - као што су право на побуну и тираноцид, антиауторитаризам, антиколонијализам, антиимперијализам - под јединствену скупну одредницу тероризма.¹⁵⁾

Препознати насилни мотиви терористичког чина не ексулпирају терористе као злочинце. На теоријском плану потрага за крајњим и најдубљим узроцима тероризма истраживаче одводи у социјалне, историјске и политичке лавиринте. Став према тероризму се испољава двострано. С једне стране су идеолошки тумачи тероризма – најчешће међу терористима и симпатизерима - који га легитимишу и оправдавају. Примера ради Алберт Бадура је у критичком осврту на идеолошка оправдања тероризма уочио пет техника тежњи (а/моралног) изузећа од штетних последица терористичких аката. 1. Морално оправдање у спасавању конституентне популације којој прети фундаментално зло уништења, при чему је супротна страна оличена у дијаболичком и сатанском статусу; 2. починиоци терористичког чина своју одговорност приписују вођи, вођству и врху организације, при чему се извршилачка одговорност са споредних актера сваљује на инспираторско идеолошко језгро

14) Видети: Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, глава „Компаративном анализом до прихватљиве дефиниције“, стр. 25, Драслар партнер, Београд, 2006.

15) О томе: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 133. и 134, Радничка штампа, Београд, 1989.

терористичке организације; 3. настале материјалне штете и патње жртава се намерно маргинализују, минимализују и игноришу, или пак, због удаљености и избегавања сагледавања последица не уважавају; 4. жртве се дехуманизују посредством приписивања разних нечовечних својстава попут: расне инфериорности, својстава олоша, људског отпада, паразитизма, криминалаца, животиња, дивљих звери, ловине за острел и сл.¹⁶⁾

Насупрот апологетима и глорификаторима тероризма је огромна већина тумача који тероризам делигитимишу и осуђују као антисоцијалану и нехуману појаву. У оба смера тумачења тероризам се повезује са идеологијом. Драган Симеуновић сматра да је политичко насиље у које свакако спада и тероризам - у тесној вези са идеологијом на три основна начина: „1. У смислу постојања система оријентационих вредности које подстичу неку радњу; 2. идеологија делује усмеравајуће код избора циљева, метода и садржаја политичког деловања... 3. идеологија оправдава учињено – интерпретативна функција идеологије.“¹⁷⁾ Украткоп, скуп схватања која оправдавају тероризам могао би да се означи као *терористичка идеологија*. Констрастановишта, пак, творе *антитерористичку идеологију*.¹⁸⁾

Уочавање важности посредних и удаљених мотива означава само да се у тумачењима има виду историјски контекст и друштвена, тј. међународна структура, из којих се генерише тероризам. Уважавање тих на изглед неповезаних области са тренутном мотивацијом терористичких аката, многим може изгледати претерано чак и бесмислено. Али, оно је нужно управо ради разликовања терористичког облика насиља од других поменутих насилних форми.

Тумачи који пореклу и мотивацији актуелног тероризма намићу контекстуални и структурни оквир често су склони мешању и поистовећењу са другим облицима насиља чиме, донекле, могу запасти у грешку оправдања. Дубље узроке је

16) Према: Стерн Цесика, *Екстремни терористи*, глава „Ко су терористи?“, поглавље „Моралне препреке“, стр. 108-111, Александрија прес, Београд, 2004.

17) Видети: Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, део „Савремени тероризам као ембрион револуције“, глава „Идеолошке основе тероризма“, стр. 88, Симтрејд, Београд, 1991.

18) О блиским везама идеологије и тероризма, видети, такође: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Интрисично мотивисани тероризам“, поглавље „Тероризам мотивисан идеологијом“, стр. 64-82, Драслар, Београд, 2005.

свакако потребно уважати али се у сваком случају мора имати у виду деструкција која се збива на површини текућег времена и простора.

Осим врхова насиља који се, попут санте леда изнад водене површине, очитују као тероризам, делује и *структурно насиље* које је, иако мање видљиво, итекакако осетно и емотивно проживљавано. То структурно насиље, или дубински и позадински механизми силе у подлози политике, такође утичу на побуђивање ирационалног терористичког одговора на блокирану конфликтну ситуацију.

Илија Кајтез сматра да је структурно насиље узнемирујући вид социјалне неправде. „Структурно насиље најчешће делује и функционише споро, нагризајући основне људске вредности и у крајњем смислу људске животе. У случају директног насиља чак и људи који нису директно уплетени у сукоб, брзо заузимају неку од страна у сукобу, али када је реч о структурном насиљу све је много комплексније, мање видљиво, теже разумљиво, и лакше за све облике злоупотреба и манипулација људима и њиховим емоцијама.“¹⁹⁾

ПОЛИТИЧКА СВОЈСТВА ТЕРОРИЗМА

У јавном мњењу и међу стручњацима превлађују схватања да је управо политичка сфера главно, ако не и једино место настанка тероризма. Генерално гледано, политички мотиви тероризма, као нелагалног и нелегитимног облика насиља су, по свему судећи, незаобилазни. Ипак, познаваоци уочавају разлике средстава силе и насиља према пореклу, облику и циљу испољавања.

Разматрајући изразите облике, правник Радослав Стојановић начинио је основну основу поделу на економска средства и политичка средства и поступке силе. У политичку категорију силе по аутору спадају: непријатељска пропаганда, идеолошки притисак, психолошки рат, тероризам, интересне сфере и војна интервенција.²⁰⁾

19) Видети: Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, глава „Друштвено и политичко насиље – пламене игре и разорне силе човека као бића заједнице“, стр. 41, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.

20) О томе: Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Политичка средства и методи силе“, стр. 150-175, Радничка штампа, Београд, 1982

„Насиље је људска делатност, а сила средство, оно није проста употреба силе већ њен рад, као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила“, сматра Драган Симеуновић.²¹⁾ Исти аутор, такође, разликује основне и сложене појавне облике политичког насиља. У основне облике насиља аутор убраја: претњу силом, принуду и притисак; психофизичко злостављање и мучење; политичко убиство, атентат и диверзију. У сложене облике насиља спадају: насилни протест, побуна, нереди и немири; тероризам; субверзија; репресија; терор; герила; устанак; војна интервенција и рат.²²⁾

Вођени првенственом потребом дефинисања, цитирани аутори, заправо, наводе маркантне облике и садржаје терористичког насиља, не улазећи при том у социјалну и политичку узрочност која би могла да се одреди као политичка суштина тероризма. Они, као и већина осталих експерата, то обично чине касније, у раздрази почетно уочених подела облика и видова тероризма. Међу домаћим ауторима могу се пронаћи вредни доприноси тумачењу и разумевању савременог тероризма.²³⁾

У терористичкој полиморфији насилних облика има онолико колико се терористичко насиље разудило у извођењу и проширило у бројним просторима извршења. Може се рећи да је тероризам као асиметрична насилна „комуникација“ заправо облик деструкције људи и материјалних добара који се непрестано усклађује са развојним, техничким, технолошким и медијским, тј. информатичким могућностима времена. Деструкција коју оличава савремени тероризам ниучему не заостаје за приликама увећања разорних моћи које пружа наука.²⁴⁾ Одатле су и друштвене науке суочене са све израженијом потребом мултидисциплинарних и тимских проницања у облике и садржине савременог тероризма.

Са становишта државе као субјекта (актера) повратне репресије и нападаог објекта нелегитимног насиља, унутрашња

21) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, глава „Насиље и политичко насиље“, стр. 21, Радничка штампа, Београд, 1989.

22) Детаљније, видети: Симеуновић Драган, наведено дело, „Појавни облици политичког насиља“, стр. 87-174.

23) О томе: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Допринос српске науке дефинисању тероризма“, стр. 48-56, Драслар, Београд, 2005.

24) О томе: Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, глава „High tech терористи“, стр. 75-81, Евро, Београд, 2002.

и спољашња политичка димензија тероризма указује, међутим, на још понешто. Када је реч о унутрашњој димензији тероризма мета је политички систем и правни поредак. Тиме је нескривено политичко својство тероризма. Када је тероризам испољен у међународним оквирима, на делу је геополитичност терористичког феномена. Глобализованост, како је поменуто, у први план истиче широку просторну интеракцију и дисперзију тероризма. У савременим тумачењима тероризма високо котиране су управо детерминанте лоциране у области политике простора, територијалне политике – геополитике.²⁵⁾

На удару терористичког насиља, међутим, није само држава, као политички и правно структурирани облик уређења друштва, већ и субдржани и недржавни облици друштвеност као и груписане и колективизоване људске целине у какве, на пример, спадају верске и културне групе, етноси и нације.²⁶⁾

Најзад, потребно је указати на извесну противречност која се коси устаљеним становиштем о претежно политичком профилу тероризма. Иако је најчешће дубоко политички побуђен, тероризам унеколико превазилази типични политички контекст, постајући нешто друго, трансполитичко, рекло би се, универзално негативно, крајње зло. Зашто трансполитичко зло?

Ова недоумица повезана је са постмодерним схватањима раширеним у англосаксонским, неконтиненталним теоријама политике и политичког. Обистинила су се предвиђања филозофа политике и права Карла Шмита да се политика губитком

25) Однос тероризма и геополитике је комплексан и захтева посебно истраживање. До сада се геополитичка интерпретација усредсређивала на рат као најинтензивнији облик друштвеног конфликта. Штавише, рат је симболизовао геополитику у кулминативној тачки. У савременој епохи класичне ратове заменили су други облици насиља међу којима је упадљив управо тероризам. Тероризам може бити узрок рата али и његова последица, као што, као посебна форма политичког насиља, може деловати независно од текућих ратних сукоба и у мирнодопском стању.

26) О томе: Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесима глобализације*, део „Глобализација и радикални ислам“, глава „Политичка употреба милитантног ислама као фактора угрожавања безбедности у земљама региона“, стр. 90-95, Каирос, Сремски Карловци, 2015. Затим: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Интрисично мотивисан тероризам“, поглавље „Етнички (сепаратистички) тероризам“, стр. 82-99, и „Религиозни тероризам“, стр. 99-106, Драслар, Београд, 2005; Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срђан, *Основи теорије конфликта*, глава „Верски конфликти“, стр. 213-230, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2007. Милошевић Зоран, *Терористи или жртве Запада. Муслиманско питање у западној Европи*, Центар академске речи, Шабац, 2015.

есеницијалног појма непријатеља нашла на путањи неутрализације. У конкретним приликама савремених тежњи доминације неолиберализма то значи другачије поимање насиља, али и противника и непријатеља. Терористи су, наиме, деполитизовани и дехуманизовани као сурови починиоци, криминални репрезенти чистог зла.²⁷⁾ Најизразитији пример тоталне моралне дисквалификације пружа случај дијаболичног карактеризовања убијеног вође Ал Каиде саудијског принца Осаме бин Ладема.²⁸⁾ Да ли је онда тероризам у бити неполитичкеи феномен, обичан криминал, рецимо!?

ТЕШКОЋЕ У ОДРЕЂЕЊУ ТЕРОРИЗМА

У прилог сложености задатка отклањања терористичког насиља указују околности његових дубљих корена од индивидуалане психике, менталитеа и интелекта, те образовања и идеолошких уверења терориста, на пример, или организације и техника терористичког деловања. Иако је све то од изузетне интерпретативне важности, и не би смело да буде заобиђено, мотивацију и смисао теористичких аката није могуће установити без тумачења опсежнијих социјалних и политичких аспеката који га генеришу.

Практични и теоријско интерпретативни проблем, међутим, настаје у тачки прекида између очигледно драматичне и деструктивне појаве и њеног не тако очигледног узрока. Будући да је тероризам као злочин са разлогом инкриминисан и морално дискредитован, већина интерпретација креће се у оквирима његове одиста разорне феноменологије, не залазећи при том у одгонетање најдубљих слојева узрочности. Интерпретативним раскидом између појаве и њеног узрока и сам појам појаве тероризма се претежно везује за последицу чиме се у други план потискују стварни а често и прикривани узроци и разлози.

27) И међу арапским тумачима постоје покушаји да се у маниру блиском западном човеку схвате убилачки и самоубилачки пориви екстремних религијских фанатика, терориста. Видети: Малуф Амин, *Убилачки идентитет*, Паидеа, Београд, 2003.

28) Приказу и анализи савременог исламског тероризма је у целисти посвећена књига: Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, Евро, Београд, 2002. Видети, такође: Тодоровић Драган, „Савремени тероризам: Ал Каида у исламском Магребу“, *Национални интерес*, бр. 1, 2011, стр. 349-362.

Разлози за усредсређивање на почињени теористички акт *a posteriori* без довољне инетрпретације узрока, разлога и мотива, могу се препознати у извесном предразумевању апсолутног зла коме није потребно накнадно тумачење, односно истраживање које би можда довело критичке ауторerefлексije дела властите одговорности за терористичку активност.

Тиме што је генерички појмовни склоп - *терор, тероризам, терористичко, терориста* – у осећајима и сазнању одређен као апсолутно негативна антидруштвена појава, још увек нису отклоњене многе недоумице око његове историјске феноменологије и конкретних садржаја који испуњавају форме терористичког деловања. Џесика Стерн: сматра да се. „Дефинисањем тероризма ми не бавимо из чисто академских разлога. Начин како ћемо дефинисати тероризам одредиће, неминовно, и које ћемо податке настојати да прикупимо и анализирамо, а то ће, опет, утицати на наше разумевање трендова у тероризму, и на нашу способност да предвидимо будућност.“²⁹⁾

Емотивно прожета очигледност тероризма тражи тачно одређење, али га истовремено и отежава. Тога је свестан и Радослав Гађиновић који заступа став да је тероризам тешко дефинисати због тога што је: „... ‘контекстуални концепт’ па се политичке, правне и друштвене науке често разилазе у самом приступу дефинисања овог проблема; због тога што се питање дефиниције везује за (де)легитимизацију и криминализацију; због тога што постоји много (више значајних) облика и врста тероризма са различитим појавним манифестацијама; због тога што је термин подлегао разликама у поимању тероризма у протеклих 200 година његове егзистенције.“³⁰⁾

Порив за одређењем терористичке појаве није самопроизведен нити случајан, већ је утемељен на веома јакој практичној потреби њеног осујећења и спречавања. Одатле се, такође, по формалном и есенцијалном логичком обухвату и могућностима примене, разликују енкциклопедијске, научне, теоријске и академске дефиниције тероризма, од оних инструменталних и

29) Видети: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Дефиниције“, стр. 16, Александрија прес, Београд, 2004.

30) На истом месту у наставку Гађиновић додаје још три разлога отежаног дефинисања тероризма у које убраја: појаву некомпетентних тумача у лику самозваних експерата; двоструке стандарде великих сила које спроводе у складу са сопственим интересима; дефинисање тероризма по наређењу, или моћи дефиниције по сопственом нахођењу. Гађиновић Радослав, глава „Зашто је тероризам тешко дефинисати“, стр. 23, *Анти-тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.

оперативних. Ове друге су у највећој мери утилитарне, приручне и апликативне, и односе се на: званичне, службене, административне, безбедносне, обавештајне, полицијске, војне, криминолошке и кривичноправне дефиниције тероризма.

Међу познаваоцима и зналцима појаве тероризма чујан је теоријски вапај за што тачнијом што би могло да значи и прагматичном дефиницијом феномена, према којој би проблематични случајеви тероризма могли да буду логички и практично самерени. У великом заправо непрегледном броју радова посвећеним тумачењима тероризма, највеће наде се полажу управо у тачно препознавање и добро одређење појаве. Али, управо у моменту и на месту покушаја потпуне дефиниције тероризма међу заинтересованим тумачима настају бројне тешкоће које потом трајно обележавају његова тумачења.³¹⁾ Упливи негативних осећаја и разумљиве одбојности према асоцијалном негативитету тероризма спуштају сазнајни застор спрам могућег разумевања те контрадикторне појаве.

УЗРОЦИ И ПРЕМИСЕ ТЕРОРИСТИЧКОГ ДЕЛА

Појаве обично претходе појмовима. Да не би било забуне, у друштвеним процесима су уочљиви многи облици насиља која можда личе на тероризам а, по свему судећи, нису тероризам, као што постоје и појаве које су у свему терористичке, а ипак им се одриче карактер тероризма. Није свако учињено насиље тероризам, али је сваки тероризам насилан.

Суптилне појмовне дистинкције у тумачењу бруталне појаве тероризма од велике су важности, управо због нејасноћа које настају услед свесног или несвесног, углавном идеолошког мешања тог облика са другим облицима насиља. Неке од кључних забуна настају услед неразликовања: тероризма, рата и револуције. Као улустрација може да послужи становиште културолога Владислава Шћепановића који сматра да је сукоб између глобалног система доминације и његовог контрамеханизма – тероризма: „глобално ратно стање које чини велики број малих и великих ратова и разарања. Такво постмодерно

31) То су запазили: Димитријевић Војин, *Тероризам*, глава „Може ли се дефинисати тероризам?“, стр. 115-122, Радничка штампа, Београд, 1982. Такође: Гађиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, глава „Тешкоће при дефинисању тероризма“, стр. 55-56, *Војно дело*, Београд, бр. 3, 2008.

стање је стање пераменетног сукоба, у коме би се радикалан плуралност и партикуларитет пре могли да сагледају кроз призмину рата и разарања, него... тријумфа демократије.³²⁾

Тероризам се не читава само као антидруштвена него и као антидржавна делатност. Иако се на колоквијалном нивоу указује на тероризам као на рат, терористички рат против нација и држава, државни рат против тероризма и сл., тероризам као нарочити облик насиља ипак није рат, бар не рат у досадашњем и уобичајном смислу. У постмодерним условима у којима је класична, фронтуска и рововска бојна надиђена ратовима трећег таласа, „нетројственим ратовима“, „ратовима ниша“, сајбер ратовима, хибридном, синтетичким и асиметричним видовим ратовања, тероризам се поима на друкчији начин. У том погледу, још увек није превазиђена кључна разлика између репресије, терора, тероризма и рата. Нови облици рата садрже одиста нове видове деструкције, али дистинктна црта између тероризма и рата није поништена³³⁾

Једна од честих идеолошких омашки је, такође, поистојећавање револуционарног терора са нереволуционарним тероризмом. У комунистичким друштвима и државама дуго се указивало на „реакцију“ и снаге рестаурације у терористичком облику. У сложеним државама комунистичког типа каква је била Југославија, верски, етнонационални и културни сепаратизам је одређиван као контрареволуционарно подривање постојећег поретка.

Посебан случај насилничког (башибозучких и качачког) облика сепартизма представљало је деловање антисрпских и антијугословенских екстремиста међу Албанцима. Унутрашњим снажењем уз спољну подршку, албански екстремисти су прерасли у терористе ОВК који су касније, променом односа санага на међународној сцени, добили друкчију дефиницију и третман свог деловања.³⁴⁾ Албански сепаратизам у Србији,

32) Видети: Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, глава „Постмодерни тероризам“, стр. 172, Универзитет уметности - Службени гласник, Београд, 2010.

33) О променама у карактеру савременог рата и ратовања, видети: Кревелд ван Мартин, *Трансформација рата*, глава „Зарад чега се води рат“, стр. 121-149, Службени гласник – Факултет за безбедност, Београд, 2010. Такође: Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, глава „Рат трећег таласа“, стр. 71-90, Паидеиа, Београд, 1998.

34) О томе: Пантелић Небојша, „Генеа албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, глава „Почетак ескалације албанских терориста“, стр. 119-121, и ..

практикован на територији АП Косово и Метохија, никада није изгубио насилни карактер само је променио облике у новим условима.³⁵⁾ Одвајањем од Србије после агресије НАТО-а 1999. године, пређашњи тероризам се претворио у организовани терор над преосталим српским становништвом у енклавама на територији јужне српске покрајине.³⁶⁾

Друштвени немири, штрајкови, протести, револти, буне, устанци и социјалне и политичке револуције свакако садрже изражене компоненте насиља у виду репресије, реторзије и терора, али, по форми и садржају оне се разликују од тероризма и не би смеле да буду сведене на тероризам. Одатле је потребно предочити бар неколико карактеристичних ауторских становишта о томе који све облици насиља, у којим уочљивим елементима и под којим друштвеним и политичким детерминантама спадају у тероризам.

Драган Симеуновић, рецимо, сматра да друштвено-угрожавајући опус тероризма обухвата: „... отмице, уцене, претњу силом у оквиру интензивно психолошко-пропагандне делатности, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, појединачна и масовна политичка убиства, интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним противницима, а чешће над невиним жртвама.“³⁷⁾

Ослањајући се делимично на документе ОУН, Радослав Гађиновић као узроке и облике тероризма наводи: економске и социјалне разлике између држава; националну неживљеност, тј. екстремни национализам и шовинизам; колонијалну и неоколонијалану зависност; нерешене етничке структуре и границе држава; верску застрањеност – фундаментаизам; жељу за експанзијом и хегемонијом; мегаломанску жељу за влашћу.

Учествовање албанских терориста у оружаном побуну“, стр. 121-125, *Политичка ревија*, бр. 1, 2008.

35) Видети: Мијалковић Саша, Ђиновић Радослав, „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности“, глава „Теро организације које делују на подручју Косова и Метохије и њихова спрега са политиком“, стр. 177-180, зборник *Космет - Гордијев чвор*, приредио Јован Ђирић, Институт за упоредно право, Београд, 2008.

36) Видети: Илић Предраг, „О једном нетипичном облику терора и тероризма“, глава „Основни елементи терора и тероризма у функцији етничког чишћења Косова и Метохије“, стр. 185-190, зборник *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.

37) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 132, Радничка штампа, Београд, 1989.

Аутор овом хетерогеном низу узрока додаје и: крутост система, закона и прописа; осећај опасности и угрожености; осећај бескорисности; очај и страх од бруталности... прогон и притиске; конфликте са ауторитетом; економску и политичку кризу; друштвену, економску, политичку и културну изолацију; људску и расну дискриминацију; гетоизацију; спречавање изражавања, осујећење штампе, ометање комуникација; спречавање кретања; недемократичност, државни терор; повреду националних, верских и људских осећања; искуство патње, логора, геноцида, прогона, убијања; немоћ да се отклони неправда и страх итд.³⁸⁾

Облици тероризма су се кроз временске епохе мењали и, иронично гледано, развијали и унапређивали у бескрупулозности и аморалности. Постмодерно доба унело је нове елементе у садржаје терористичких аката. Према С. W. Kegley у савременом тероризму су уочљива бројна нова својства, попут: глобалности; смртоносности; деловања на пренасељеним местима; појачане деструктивности; професионалности извршилаца; ослоња на модерну технологију; оркестрације од стране транснационалних и трансдржавних организација; ослоња на глобалне конспиративне организације ћелијског типа; екстремизма и фанатизма вођства; неморалности и бескрупулозности у деловању; вери да је разарање уједно и промена; мржњи према нападнутом објекту.³⁹⁾

Један од најобухватнијих, свакако таксономски сачињен списак најчешће помињаних елемената дефиниција тероризма дао је Алекс Шмид: Са становишта тог аутора међу двадесетак елемената дефиниција тероризма спадају редом: Употреба силе и насиље; политички карактер; изазивање страха и ужаса; претња; очекивање психолошких ефеката и реакција; разликовање жртве и ширење мете напада; циљно, планирано, организовано и ситематско деловање; методи, стратегија и тактика борбе; екстранормалност, кршење прихваћених правила, непостојање хуманитарних обзира; уцена, принуда, навођење на послушност; жеља за публицитетом; самовоља, безличност, насумичност; цивилне жртве, међу неборцима, неутралци-

38) О томе: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Узроци тероризма“ стр. 121-122, Драглар, Београд, 2005.

39) С. W. Kegley, *The Characteristics Causuas, and Controls of the New Global Terrorism: An Introductiuon*, *The New Global Terrorism, Characteristics, Causes, Controls*, 2003. pp. 1-3.

ма, лицима неповезаним са ствари; застрашивање; нагласак на невиности жртава; групно и организацијско извршење; показна и симболичка природа чина; непредвиђености и неочекиваност појаве насиља; тајност и прикривеност; понављање, у низи и кампањи насиља; криминални, злочиначки карактер; захтеви упућени трећим лицима.⁴⁰⁾

Главна и незаобилазна својства тероризма стручњак за безбедност Милан Пашански сагледао је у следећем: изражена политички мотивисана намера; организованост; изазване последице; неповерење у институције; наметање своје воље застрашивњем; вољни однос према почињеном; одабир погодних средстава; безобзирност и суровост извршења; разноликост и увећање броја мета; економичност извођења, и, најзад; комуникативност.⁴¹⁾

Радослав Гађиновић као упадљива обележја савременог тероризма наводи: изненађење; одлучност; офанзивност; лукавство; покретљивост, и; међусобну усклађеност терористичких група.⁴²⁾

На основу наведеног очито је да опажање, препознавање и набрајање форми, елемената, атрибута и мотива терористичких дела најчешће у функцији њиховог одређења које има логички облик дефиниције тероризма. Помнијим увидом у релевантну литературу уочава се да нема луциднијег стручњака за тероризам који се није одважио на сопствену, макар имало различиту дефиницију те деструктивне појаве.

ДЕФИНИЦИЈЕ ТЕРОРИЗМА

Колико год су потребне, дефиниције су и опасне. Замке дискриманторног дефинисања (остављања изван опсега) отклањају се пажљивим уважавањем стеченог искуства, применом стриктне методе и уважавањем логике ствари, бића и односа. Уколико је на делу нека по појединце и друштво у целини опасна појава, њено одређење сходно је настојању да

40) Наведено према: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 26-27, Миба&Дуга, Београд, 1996.

41) Према наведеном делу, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 27-29.

42) Видети: Гађиновић Радослав, *Тероризам*, глава „Основна обележја савременог тероризма“ стр. 116-118, Драслар, Београд, 2005.

се та појава на време препозна и негативно квалификује, са циљем спречавања и отклањања. У томе је превентивни и педагошки смисао дефинисања опасности, наговештеног и већ почињеног зла.

Тумачи тероризма, сходно својим интерпретативним ракурсима и теоријским хоризонтима, тероризам дефинишу на различите начине. Али, у разноликим дефиницијама тероризам је ипак садржан извесни заједнички именитељ који не потврђује само семантичку и терминолошку конвенцију него и, сасвим извесно, ако не у потпуности научни оно сигурно интуитивни консензус у разумевању сврхе и смисла чина терористичке деструкције.

Тако на пример Џесика Стерн дефинише тероризам као: „... акт насиља или претњу насиљем против особа које нису борци, а са циљем да се изврши освета, постигне застрашивање, или на други начин утиче на неку публику.“⁴³⁾

Радослав Стојановић дефинише тероризам на следећи начин: „Тероризам је акт физичког насиља који се у међународним односима предузима против неке државе ради вршења утицаја на њено понашање или вршења притиска политичке или идеолошке природе. Тероризам као акт насиља примењује се према људима, појединцима који припадају неким политичким, расним, етничким групама, или који имају значајне функције у власти одређене државе.“⁴⁴⁾

Драган Симеуновић сматра да је у оквиру опште теоријске дефиниције вишедимензионални политички феномен савременог тероризма могуће схватити као: „...сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких у економских криза, а ретко у уловима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити ‘велики циљеви’ на начин потпуно непримерен датим условима, пре свега друштвеној

43) О томе: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Дефиниције“, стр. 15, Александрија прес, Београд, 2004.

44) Видети: Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, глава „Политичка средства и методи силе“, поглавље „Тероризам“, стр. 155-156, Радничка штампа, Београд, 1982.

ситуацији, и сторијским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају.⁴⁵⁾

Радослав Гађиновић заступа став да: „Тероризам представља примену насиља од стране појединца или група интринсички или екстринсички мотивисаних, а који су одлучни да намећу своју вољу органима власти или грађанима, изазивајући тако према њима страх, колебаљивост, зебњу, дефетизам и панику.“⁴⁶⁾

Новије дефиниције тероризма обухватају и оне облике насиља који у ранијим раздобљима нису улазили у опсег његовог одређења.⁴⁷⁾ Огољено разарање више није трансакциона политика која се заснива на дијалектици пристанка и принуде, оно је по свему судећи негација могућности политике и политичког, после или изнад оне линије којом се дели брахијална сила која се не либи од уништавања људских живота, од политички организоване принуде којом се настоји на одржању усвојених вредности друштвеног живота.

ТЕРОРИЗАМ КАО ИЗРАЗ И ОБЛИК КРИЗЕ

Тероризам се догађа у временима кризе, тероризам је очитовање сукобних аспеката кризног друштвеног тока. Догађај извршеног терористичког чина не само да очитује кризу, он је заправо криза у пуном опсегу и насилној кулминацији. Могло би се, можда, рећи и друкчије, да планирани и извршени терористички акт у обрнутом узрочно/последичном редоследу изазива кризу, но у већини случајева тероризам је тренутна насилна последица дуготрајније кризе која је, на видљиве или невидљиве начине, и пре тога била у току.

Тероризам се, дакле, са правом повезује са кризом што многе ауторе усмерава у правцу промишљања неразлучног односа кризе и конфликта. Уз кризни менаџмент тим проблеми-

45) Видети: Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, део „Појавни облици политичког насиља“, глава „Сложени облици“, поглавље „Тероризам“, стр. 132, Радничка штампа, Београд, 1989.

46) Видети: Гађиновић Радослав, *Како против тероризма*, глава „Појмовно одређење: страховлада, насиље; влада насиља“, стр. 30, Миба&Дуга, Београд, 1996.

47) О томе: Димитријевић Војин, *Тероризам*, глава „Елементи терористичког акта“, стр. 122-149, Радничка штампа, Београд, 1982. Такође: Гађиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, часопис *Војно дело*, глава „Дефинисање савременог тероризма“, стр. 48-55, Београд, бр. 3, 2008.

ма се баве и *социологија конфликта, теорија слома, теорија хаоса, полемологија и конфликтологија*.⁴⁸⁾

У средишту тумачења проблема је одређење појаве кризе и њене реперкусије. Према једном од становишта криза се испољава када: „... креатори политике осећају ‘озбиљну претњу’ основној структури или фундаменталним вредностима и нормама неког система, која под притиском времена и висконесигурним околностима захтева доношење виталних одлука... Кризе наступају када се суштинске вредности или системи који подржавају живот неке заједнице нађу под третњом.“⁴⁹⁾

Размишљајући у сличном правцу политиколог Љубиша Деспотовић сматра да је: „Управљање кризама једна је од најзначајнијих делатности модерних друштава, што значи да у кризним ситуацијама нема места моралним паникама. Основни принцип сваког кризног менаџмента садржани су у ставовима да су: 1. кризе неизбежне, 2. да реаговање на кризе мора да буде планирано и, 3. да је кризни менаџмент део одговорности лидера и менаџера на свим нивоима.“⁵⁰⁾

Успешна борба са терористичким насиљем може се водити само на основу уочавања, препознавања и одређења опасне терористичке појаве у разним стадијумима припреме и извршења. Извршени терористички акт захтева хитну социјалну и политичку реакцију. Организована политичка заједница, овлашћена и представљена у лику државних органа, реагује алармантно, примењујући активне антитерористичке мере.

Префикс *против* или *анти* у синтагми антитерористичке мере, међутим, није значењски неприкосновен с обзиром на уочену разлику између *антитероризма* и *контратероризма*. Једно од могућих објашњења указује на антитероризам као непосредну организовану реакцију на припрему и извођење терористичког чина, док контратероризам обухвата шире и

48) Више о томе у домену конфликтологије, видети: Милашиновић Срђан, Јевтовић Зоран, *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, глава „Конфликти, кризе и комуникације“, поглавље „Промена карактера друштвених конфликта“, стр. 103-107, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013.

49) Према: Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б., *Политика управљања кризама*, глава „Природа кризе“, стр. 12-13, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.

50) Видети: Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесима глобализације*, део „Глобализовани медији и тероризам“, глава „Редизајнирање медијских слика савременог тероризма у систему међународне безбедности“, стр. 102, Каирос, Сремски Карловци, 2015.

дубље деловање организованих чинилаца у правцу осујећења и отклањања могућности вршења и насталих последица извршеног тероризма. Специфична разлика се читава у димензијама реактивности и проактивност, тј. друштвене и политичке превенције тероризма као деструктивне појаве.

БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Терористички чин није појава која се пасивно проматра и прима апатично, већ буран и најчешће трагичан догађај који изазива жестоке реакције, како непосредно погођених тако и јавног мњења. Борба против тероризма није препуштена спонтанитету нити слободном индивидуалном или групном избору; она је ургентан задатак, мотив мобилизације и организованог колективног морања. Суочавање са тероризмом је реални политичкоправни императив друштвене самоодбране. Разборит приступ ирационалној ерупцији некрофилног и суицидалног насиља неопходан је у свим доменима уређеног и функционалног друштва.

Брига за очување друштвене и политичке заједнице наводи на неодложну примену ефикасних мера у борби против тероризма. У зависности од конкретних услова и околности промишљања разни аутори различито одређују дијапазон антитерористичких и контратерористичких мера. Лепеза предложених мера је одиста широка. Тако, рецимо, Џесика Стерн у генералне мере против планираног и извршеног тероризма убраја: а) одвраћање и превенцију у које спадају: контрола и забрана промета нуклеарних материјала; појачане пограничне и извозне контроле; заустављање одлива мозга; анализа података; б) минимализовање људских губитака приликом нуклеарних, хемијских и биолошких инцидената; усавршавање детектора опасних материја; контрола опасних агенаса, вакцина и лекова, потом в) појачвање закона путем стављања појединаца под истрагу; надзирање комуникација; употреба потказивача (доушника); забрана ширења информација; забрана поседовања биолошких агенаса; појачана координација надлежних органа, тј. именовање националних координатора за борбу против тероризма.⁵¹⁾

51) О томе: Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, глава „Шта чинити?“, стр. 173-216, Александрија прес, Београд, 2004.

У складу са међународним приликама по окончању хладног рата, цитирана ауторка изложила је конкретне препоруке мера у борби против тероризма. Она сматра да је у америчким оквирима потребно: створити фонд за важне случајеве; предузети додатно обезбеђење нуклеарних инсталација; спречити одлив мозгова; повећати буџет за истраживање и развој средстава у борби против оружја за масовно уништење; појачати међународне размене обавештајних података; побољшати способност и спремност цивилне заштите, ажурирати домаће и међународне законе итд.⁵²⁾

Радослав Гађиновић укупне мере усмерене против тероризма дели на две оквирне групе: државне и антитерористичке мере ОУН. У државне мере аутор убраја: превентивне, репресивне и борбене антитерористичке мере.⁵³⁾ Исти аутор такође сматра да антитероризам чине одбрамбене мера и поступци који имају за циљ подизање нивоа заштите појединаца и имовине од терористичких активности. Антитероризам се „састоји од примене мера безбедности и поштовања законитости у одбрани објеката, извиђања, осматрања и обавештајног обезбеђења, ради правовременог упозорења на опасност, и схватања опасности од тероризма. Антитероризам је активност која обједињује све радње које примењују државне институције и међународне институције у борби против тероризма.“⁵⁴⁾ У наставку Гађиновић разликује три циља антитероризма: општи – елиминација и ликвидација експонираних актера у терористичкој активности; посебни циљ – глобална операционализација активности у односу на одабрани објект напада; конкретан циљ – дефинисан и персонификован објект антитерористичке активности.⁵⁵⁾

Као услове успеха антитерористичке активности Гађиновић наводи следеће: одлучност као јединство намере и циља; законитост; правременост; офанзивна реализација; флексибилности еластичност у акцији; оспособљености и сигурност; непрекидност; довољност, тј. економичност, и; тајност. Уз то, исти аутор истиче и друге важне услове, као што су: просторна

52) Видети: Стерн Цесика, *Екстремни терористи*, глава „Шта чинити?“, стр. 214-218, Александрија прес, Београд, 2004.

53) Видети: Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, део Државне антитерористичке мере“, стр. 39-151, Драслар партнер, Београд, 2006.

54) Наведено дело: глава „Антитероризам, појам, циљеви, услови и принципи“, стр. 31.

55) Наведено дело: стр. 32.

организација, тј. дисперзија људи и средстава; поуздане информације; структурна организација посебно груписаних средстава; функционална организација; оспособљеност и утренираност; морална изграђеност и чврстина.⁵⁶⁾

Напоследку, од извесне помоћи у погледу на предочене мере у борби против тероризма могла би бити и назначена разлика између активне структурне, тј. дубоке силе која функционише у политичком друштву и реактивног по/вршног насиља које напада његове институције. Док су државне мере антитероризма ближе борби против вршног тероризма, дотле је контратероризам усмерен на структуру и дубинске процесе који мотивишу и покрећу актере на терористичко насиље. Контратероризам, заправо, означава активност усмерену против препознатог ситуационог синдрома тероризма. У том смислу, контратероризам је комплементаран антитероризму на плану отклањања спољашњег и унутрашњег тероризма.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: АМОРАЛНИ АПСУРД СПИРАЛЕ НАСИЉА

Тероризам је *signum temporis* савремености. Спирала насиља коју покреће савремени тероризам отвара многа контекстуална питања. Панорамским погледом на тероризам у савременој епохи могућ је увид у условну симетрију социјалне конструкције и деструкције. Фактори самоодржања социјалне и политичке структуре делују у правцу елиминације деструктивне опасности. Оно што измиче пажњи посматрача и тумача јесте амбивалентни однос терористичког насиља према садржајима и формама савремене политике. На том плану дошло је до значајне метаморфозе циљева и начина извођења терористичких дела.

Као што је сваком економском односу продукције материјалних добара саобразан одређени тип деструкције природне средине као извора сировина, слично је и у сфери политике. Политички конструктивизам резултира политичком структуром коју ог доба. норганизације и институције развијеног и уређеног друштва. Негативна потенција сваке политичке структуре је повартака у „природно стање“ хаоса и њена ентропија, негација и деструкција. У реалном политичком живо-

56) Наведено дело: стр. 32-33.

ту прва на удару тероризма је најкрупнија уређена политичка структура у једном друштву – држава.

Не само наведени него и многи други облици тероризма се у глобализованом друштву врше на два просторно често нејасно раздвојена плана. *Унутрашњи тероризам* догађа се у оквирима једног друштва и државе, док спољашњи или *међународни тероризам* прелази и превазилази границе националних држава, локализујући се на више места у више политички дефинисаних простора. Одатле међународни тероризам има регионална, континентална и глобална обележја.

У постбиполарној и постхладноратовској историјској ситуацији првих деценија 21. века, као највећа опасност по сигурност и мир у свету, истиче се управо међународни тероризам. Глобално промовисани терористи су реално и симболички заменили пређашње фигуре мрских непријатеља који су карактерисали политичке и војне токове 19. и 20. века. Такав развој политичке (де)персонализације у „постхеројском“ и „постхуманом“ добу био је унеколико очекиван. Терористи - као проноснирани антихероји и дехуманизоване фигуре крајњег зла – у потпуности одговарају деидеологизујућим симплификацијама и деполитизујућим визурама глобалистичког манихејизма.

Уз то, догодиле су се и промене у просторним својствима политике. Више физичких места припреме и извршења тероризма као политичког облика асоцијалног насиља, указује на својство *транстериторијаланости*.⁵⁷⁾ Истовремено, коришћење електронских и виртуелених форми политичке деструкције очитује нову историјску ситуацију *посттериторијаланости*.⁵⁸⁾

Деструктивне намере и ефекти без тачно утврдљиве адресе показују да се терористички науми саображавају развоју постиндустријског, технотронског и информатичког доба. Укратко, глобализација тероризма је наметнути и тешко подношљиви данак универзалним глобализацијским токовима.

57) О томе: Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско архе човечанства“, глава „Транстериторијаланост – с обе стране границе“, стр. 241-244, зборник *Време глобализације*, стр. 216-253, и Дом културе „Студентски град“, Београд, 2003.

58) Наведено дело, глава „Посттериторијаланост – привидни губитак простора“, стр. 244-248.

Напоследку, зар „слепо“ насиље не указује на болну неразрешеност латентних и манифестних друштвених сукоба. Иако се циљаним угрожавањем и разарањем социјалних структура испољава снажно материјално и симболичко значење, тероризам неселективном деструкцијом не отклања фундаменталне супротности из којих израста. Заслепљено политичко насиље лута и посрће у слепој улици политике. Социјални и политички антагонизми се намерним избором насумичних људских жртава не превладавају већ појачавају. Отуда је у антитерористичкој пракси перманентно потребно и ослањање на теоријско, односно научно проучавање тероризма.

ЛИТЕРАТУРА

- Бојин А., Харт П., Штерн Е., Санделијус Б, *Политика управљања кризама*, Службени гласник - Факултет за безбедност, Београд, 2010.
- Гафиновић Радослав, *Како против тероризма*, Миба&Дуга, Београд, 1996.
- Гафиновић Радослав, *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005.
- Гафиновић Радослав, *Антитероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.
- Гафиновић Радослав, „Феноменологија савременог тероризма“, часопис *Војно дело*, Београд, бр. 3, 2008.
- Гафиновић Радослав, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Деспотовић Љубиша, *Геополитика деструкције. Разарање држава и националних идентитета у актуелним процесеима глобализације*, Каирос, Сремски Карловци, 2015.
- Димитријевић Војин, *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Елзесер Јирген, *Како је џихад стгао на Балкан. Свети ратници и тајне службе на Балкану*, Јасен, Београд, 2006.
- Илић Предраг, „О једном нетипичном облику терора и тероризма“, зборник *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2011.
- Кајтез Илија, *Револуционарно насиље*, Службени гласник – Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2009.
- Кнежевић Милош, „Темељи крипто-политике. Теорија завере или крипто-политика“, зборник *Све сфере завере*, уредник Бранислав Матић, Студентски културни центар, Београд, 199.
- Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације. Силицијумско архе човечанства“, зборник *Време глобализације*, стр. 216-253, Дом културе „Студентски град“, Београд, 2003.
- Кревелд ван Мартин, *Трансформација рата*, Службени гласник – Факултет за безбедност, Београд, 2010.

- Крстић Драган, *Психолошки речник*, Савремена администрација, Београд, 1991.
- Малуф Амин, *Убилачки идентитет*, Паидеа, Београд, 2003.
- Месан Тјери, *11. Септембар 2001. Велика превара*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.
- Мијалковић Саша, Гађиновић Радослав, „Симбиоза организованог криминала, тероризма и политике на Косову и Метохији као изазов и претња националној и регионалној безбедности“, зборник *Космет - Гордијев чвор*, приредио Јован Ђирић, Институт за упоредно право, Београд, 2008.
- Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срђан, *Основи теорије конфликта*, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, 2007.
- Miller William, *The Anatomy of Disgust*, Cambridge, mass. Harvard University Press, 1997.
- Милошевић Зоран, *Терористи или жртве Запада. Муслиманско питање у западној Европи*, Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Мојси Доминик, *Геополитика емоција. Како култура страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, Клио, Београд, 2012.
- Пантелић Небојша, „Генеа албанског екстремизма и тероризма на Косову и Метохији“, *Политичка ревија*, бр. 1, 2008.
- Петковић В. Милан, *Сила и моћ у међународним односима*, Калеком, Београд, 1997.
- Петровић Зоран Пироћанац, *Усама бен Ладен. „Зелена Коминтерна“ против јудео-хришћанске цивилизације*, Евро, Београд, 2002.
- Симеуновић Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, Симтрејд, Београд, 1991.
- Симић Драган, *Наука о безбедности. Саврмени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ – Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Стерн Џесика, *Екстремни терористи*, Александрија прес, Београд, 2004.
- Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- Тодоровић Драган, „Саврмени тероризам: Ал Каида у исламском Магребу“, *Национални интерес*, бр. 1, 2011.
- Тофлер Алвин и Хајди, *Рат и антират*, Паидеа, Београд, 1998.
- Чомски Ноам, *11. септембар*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 2002.
- Шћепановић Владислав, *Медијски спектакл и деструкција. Естетика деструкције и спектакуларизација стварности: 11. септембар као медијски феномен*, Универзитет уметности - Службени гласник, Београд, 2010.

Milos Knezevic

TERRORISM IN THE CONTOURS OF POLITICS: THE TERRORIST, A HORRIFYING FIGURE OF GLOBAL EVIL

Resume

Terrorism brings anxiety and concern, worry and fear. The annunciation of terrorism is synonymous with intimidation. Horror teroricus is one of the most pronounced fears of the modern age. Terrorist acts that have been committed cause confusion, disarray and fear-strickenness. Terrorism brings about momentary dis-order, which is followed by a consolidation of the existing condition. The preparation of terrorist acts is concealed carefully. The secrecy of terrorist planning runs contrary to the public effects of its execution/perpetration. Conspiracy is, therefore, a constituent element of the method and act of the execution/perpetration of terrorism. This is the reason why terrorism and terrorists are the subject of increased attention and research in the sphere of intelligence operations by the organs of the repressive apparatus.

Apart from practical and operative approaches, also engaged in the interpretation of terrorism is science, within which we may discern a number of disciplines: crises theory, chaos theory, conflict theory (conflictology), crisis management, "polemicology", "defendology" (the science of security), etc.

In order to better understand the social essence of terrorism it is necessary to make categorical distinctions between the notions of power, force, coercion and violence. Although every act of terrorism is violent, not all forms of the utilization of force and violence may be deemed terrorist according to their form and content. Diverse elements are emphasized depending on the authorial scope and preferences in the definitions of terrorism. The majority of the authors agree on the common elements of violence, planned or purposeful intimidation and political motivation. With the aim of defining terrorism to the best of our ability, it is then that we may arrive at a definition of this form of political violence. This, at the same time, is precisely where terrorism differs from other forms of political violence. However, the procedure of differentiating the destructive phenomena of terrorism, does not end with this, because

it is also necessary to differentiate political terrorism from the political terror of the state, some oligarchic group or authoritarian leader; liberation struggle (revolt, insurgency, uprising), and; social and political revolution.

Terrorism as a destructive phenomenon brings about the energetic response of the organized repressive apparatus of the state. As a reaction to the terrorist ideology, there appears anti-terrorist ideology. The struggle against terrorism on the strategic, tactical and operative levels includes all the functional potentials with which a certain society undertakes to defend itself. Contrary to terrorism there are established anti-terrorism and counter-terrorism. Anti-terrorist measures subsume a wide scale of thwarting actions and the preemption of terrorism in the wider historical and social context, while counter-terrorist measures are directed at the direct struggle with current terrorist acts and the alleviation of the consequences of the executed/perpetrated act of terrorism.

In the end, there is no doubt that terrorism, as a specific form of conflictual violence, has become a global evil, which has in many ways influenced and conditioned the phenomena of wars in the past. This is why it is necessary to attain a better understanding of the historical context of the epoch in which there arises terrorism in its novel and previously unseen forms. Such a conclusion is warranted by the dramatic and traumatic, and above all, destructive nature of terrorism, which causes the loss of human lives and destruction of material goods. No single ordered and civilized or decent society must ever allow itself to take up any easy-going cautionless attitude, or underestimate the increased danger and threat of terrorism.

Keywords: *violence, terror, terrorism, the globalization of terrorism, terrorists, fear of terrorism, causes, definition of terrorism, anti-terrorism, and counter-terrorism*

* Овај рад је примљен 22. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.